

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 95 1974

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lennart Breitholtz

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: Örjan Lindberger, Inge Jonsson

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen, Villavägen 7,
752 36 Uppsala

die schweizerische Literaturgeschichtsschreibung ist das Buch von Lengborn eine Herausforderung, weil es auf der Grundlage breiter und eingehender Kenntnisse in eine bislang stark vernachlässigte Problemstellung hineinführt.

Otto Oberholzer

Louise Ekelund: *Rabbe Enckell. Modernism och klassicism under tjugotal och trettital*. Ekenäs Tryckeri Aktiebolag, Finland 1974.

Litteraturforskningen har börjat kartlägga stora fält inom den finlandssvenska modernistiska rörelsen på 1910- och 1920-talen, men om den yngste av dess stora lyriker, Rabbe Enckell, har det än så länge skrivits förhållandevis sparsamt. Att teckna Rabbe Enckells litterära gärning har länge setts som en angelägen uppgift, och det är därför en mycket efterlängtat avhandling som Louise Ekelund skrivit och på vilken hon disputerade endast ett par veckor före diktarens bortgång på försommaren 1974. Den kommer att utgöra en viktig grund för den framtida Enckell-uppfattningen och vara en given utgångspunkt för kommande Enckell-forskning. Ändå är det med något blandade reaktioner man mottar Louise Ekelunds arbete. Det beror framför allt på besvikelsen över att flera centrala problemställningar inte tas upp till verklig behandling och över att resultaten beträffande problem som verkligen behandlas ibland kan verka konturlösa, oprecisa och svårbedömda.

Inledningsvis kan man dock oförbehållsamt konstatera att Louise Ekelunds Rabbe Enckell-bok blivit en personlig, generöst innehållsrik och på många sätt insiktsfull avhandling. Hennes styrka ligger i dokumentationen, som är mycket rik och ibland snarast löper risk att uppfattas som tyngande på gränsen till det överarbetade, samt framför allt i den psykologiska intuitionen. Hennes porträtt av Rabbe Enckell och hennes uttolkningar av hans texter präglas i allmänhet av lyhörd sensibilitet. Uppläggnings av avhandlingen förefaller att vara ett minutöst detaljarbete, vars enskildheter och kombinationer ibland är beundransvärt utförda.

I realiteten har emellertid uppläggnings av dess fragmentariserande karaktär lett till en påtaglig svåröverskådliggighet, som kan irritera läsaren och säkerligen inte minst den kommande Enckell-forskningen. Avhandlingens mer allvarliga brister står dock att finna på det metodiska planet. Problemställningarna är oklart fixerade och lite nyckfullt selektiva. Bristen på precision i terminologin är påfallande, liksom osäkerheten i den komparativa metodiken. Hängivenheten för ämnet har varit stor, men man kunde efterlysa betydligt mer av kritisk distans.

Rabbe Enckell har haft rykte om sig att vara teoretikern bland de finlandssvenska modernisterna. Det är den aspekten Louise Ekelund tagit fasta på i sin undersökning. Företrädesvis behandlar hon hans teoretiska författarskap, utifrån vilket hon söker fånga de estetiska positionerna och de bakomliggande psykologiska motsättningarna. Det har inneburit att lyriken i betydande utsträckning kommit att träda i bakgrunden, liksom av kanske naturligare skäl bildkonstnären Rabbe Enckell. En allvarlig nackdel med ett sådant betraktelsesätt är självfallet att man tenderar att undervärdera den lyriska praxisen och att estetiska positioner och traditionstillhörigheter som ligger immanenta i själva lyriken löper risk att försvinna ur blickfånget.

Tendensen gör sig gällande både i framställningen av Enckell som radikal modernist på 1920-talet och som klassificerande modernist på 1930-talet. I det inledande kapitlet behandlar Louise Ekelund den modernistiska programmatikern Enckell sådan denne framträdde i en uppmärksammat tidningsartikel i Hufvudstadsbladet i december 1926, Gammalt nytt och verkligt nytt i poesi. Vi får här en analys av Enckells teoretiska ståndpunkter och hans syn på den modernistiska lyriken, men i mycket liten utsträckning blir det klargjort hur relevant hans i artikeln uttryckta uppfattning också är för hans egen lyriska praxis. De lyriska exemplifieringarna är i kapitlet förhållandevis få. Detta blir i desto högre grad en viktig invändning som man kan finna en allvarlig slagsida i bilden av den modernistiske ideologen Enckell. Louise Ekelund karakteriserar i huvudsak hans modernismuppfattning som en dynamisk estetik och definierar »dynamisk» som »skissartad snabbhet, överraskning, oväntat avbrytande, det ögonblickliga, det splittrade och sammanhangslösa – hela formupplösningen med dess nya nonchalans och associativa språng» (s. 31). »Det splittrade och sammanhangslösa» återkommer senare i en underrubrik som kriterier på modernism. Här förbiser Louise Ekelund att Enckell i artikeln faktiskt talar om »räckan av till synes sammanhangslösa bilder, 'det splittrade'» – alltså med tydliga förbehåll. Det svenske Björling skriver han uttryckligen: »Men virrvarret är icke splittring och kraftlöshet utan tvärtom en samspänning av alla motsatser till en 'vilande' kraft ovan dem.» Estetiken får nu en ensidigt destruktiv prägel, som inte ger rättvisa åt den nya konstruktivitet som kännetecknar den finlandssvenska modernismen. En följd av detta betraktelsesätt är att Louise Ekelund vill se Enckells väg under 1920- och 1930-talen som en utveckling från formupplösning till sträng formbundenhet, ett synsätt som endast äger relevans i några få ytterlighetsfall men som inte som helhet ger en rätt-

visande bild vare sig av Enckells modernism med dess speciella formmedvetenhet eller av den legering av modernism och klassificerande strävanden som framträder under 1930-talets lopp. Resonemanget blir också mycket svårt att genomföra beträffande den lyriska praxisen; signifikativt nog innehåller avsnittet »Det splittrade och sammanhangslösa» inte ett enda exempel från Enckells lyrik.

Något riktigt väl avvägd bild av Enckells modernism ger tyvärr inte avhandlingen. Det är synd att Louise Ekelund inte sökt behandla hans modernistiska estetik som en helhet i detta kapitel – alltså även uppsatserna om »den rena poesin» från 1928–30 – och vidare sökt ställa den i relation till internationell modernism, i synnerhet den anglosachsiska modernismen. Även om kausalsammanhangen är svåra att utreda – Quosego-redaktören Cid Tallqvist bör dock ha kunnat förmedla intryck från imagismen –, hade en sådan jämförelse haft stort värde för att skapa ett vidare perspektiv på Enckells modernismsyn. En sådan forskningsuppgift får nu ställas på framtiden.

Ett bättre intryck gör det andra kapitlet, Att protestera, som behandlar den modernistiska polemikern Enckell, aktiviteterna kring tidskriften Quosego 1928–29 och kontakterna mellan modernistkamraterna Diktonius, Björling och Enckell. Louise Ekelund visar här hur Enckells polemiska talanger och protestbehov utvecklas genom kontakterna med de äldre modernisterna och skärps på grund av irritation över den påtagligt oförstående kritiken och framför allt på grund av publiceringssvårigheter. På ett värdefullt sätt kompletteras här Olof Enckells förträffliga framställning av Quosegos tillkomsthistoria i förordet till nytrycket av tidskriften 1971. I detta kapitel är också relationen till Enckells lyrik bättre och naturligare, framför allt i beskrivningen av några korta dikter med polemisk udd som med en fyndig term kallas för »miniaturförsvar». Hur Enckell i dessa dikter markerar sin lyriska särart och försvarar den gentemot kritiker, demonstreras här sensibelt och varsamt. Men i komparativt avseende innebär också detta kapitel en besvikelse. De få jämförelser som görs präglas av brist på precision och av ofullständighet. Den centrala uppgiften att teckna den enckellska kortdikts framväxt återstår nu att göra, liksom den komparativa behandlingen av Enckells modernistiska estetik. När någon gång en genetiskt syftande jämförelse görs, kan författarinnans psykologiska intuition leda henne i rätt riktning, medan det reella utförandet blir bristfälligt och nyckfullt. Det gäller exempelvis sammanställandet av ett av miniaturförsvaren, »Jag är tändslet», med Diktonius' diktsvit »Smått sjunger» ur *Taggiga lågor* (1924). I stället för att jämföra Enckells: »Jag är tändslet / den torra stic-

kan bland sur ved» med en dikt ur sviten som börjar: »Jag är skorven på barnets kind» – en från den lyriska metodens synpunkt givande jämförelse –, sammanställer Louise Ekelund den med en annan dikt ur sviten, den subtilt komiska, H. C. Andersen-alluderande »Dammkornets högmö», som hon lite missvisande uppfattar allvarligt som en »självhävdelsesdikt» (s. 90). Av framställningen att döma uppfattar hon inte det precist funktionella i Enckells jag-metafor, ett närmast imagistiskt drag, medan Diktonius närmast syftar till en (ibland road) identifikation med små ting och exempelvis Edith Södergran använder metoden med en mer symbolistisk vaghet (»Jag är höstens sista blomma»).

Avhandlingens tredje kapitel heter Vägen mot en klassisk hållning. Det är ett centralt och i många enskildheter utomordentligt givande avsnitt, men också mycket problematiskt beroende dels på en kronologiskt fladdrande uppläggning, dels på en terminologisk klärobskyr. I detta kapitel märks tydligast en brytning mellan avhandlingens psykologiskt-fenomenologiska intentioner (»söka teckna spänningen mellan motsatta krafter i hans natur») och dess historiskt-genetiska intentioner: »Som en huvuduppgift har för mig framstått att teckna Rabbe Enckells utveckling som ytligt sett tycks sammanfalla med decennieindelningen: hans väg från dynamisk modernism till tidlös klassicism» (s. 12). I och för sig är detta ett svårt företag och kanske inte helt möjligt att genomföra, eftersom det rör sig om parallelliteter och legeringar. Författarinnans disposition utgår nu från vissa drag i Enckells diktning, formella, stilistiska, psykologiska, idémässiga, och hon följer dem i tur och ordning utan någon fastare kronologisk strukturering. Framställningen pendlar friskt mellan 20-tal och tidigt 40-tal. I kapitlets inledande partier behandlas mer renodlat klassicerande drag som mytallusioner och antika stroffer, som framträder mot slutet av 30-talet och början av 40-talet, medan avslutningen behandlar vad författarinnan med viss rätt ser som en primär estetisk förskjutning från modernism till klassicism i uppsatserna om »den rena poesin» och om Fröding och modernismen från åren 1928–30. Ett enkelt sätt att övervinna dessa svårigheter hade varit att urskilja två faser i utvecklingen, en inledande fas från slutet av 20-talet till mitten av 30-talet där orienteringen mot en klassisk hållning börjar framträda, och en period från mitten av 30-talet till början av 40-talet, då den klassicerande tendensen konsolideras och klart framträder i attityder, språk, form och mytanknytning (samlingarna Tonbrädet och Valvet, de första antikdramerna Orfeus och Eurydike och Iokasta samt de märkliga tretton oderna från 1941–1942).

Terminologiskt blir detta kapitel oklart genom

att det centrala begreppet »klassicism» aldrig definieras eller överhuvudtaget diskuteras. Beträffande termer som »antik» och »klassisk» hänvisar författarinnan till att nyansskillnader torde framgå av det aktuella sammanhanget, men någon beskrivning av Enckells klassicism i relation till det traditionella bruket av termen om de historiska strömningar, som går under beteckningen »klassicism», får vi inte, lika litet som en framställning om legeringen mellan modernism och klassicism hos honom. Det hänger samman med att inte heller modernism-begreppet får en allmän definition. Det hänvisas beträffande »den finlandssvenska modernismen» till »den knäsatta innebörden» utan någon som helst referens (s. 17), och med hänsyn till begreppets flexibilitet undrar man stilla vem som knäsatt den. Men här spelar också underbetoningen av Enckells lyriska praxis en negativ roll. Med utgångspunkt från framför allt klarhetsbegreppet, som nu i det närmaste helt fallit bort, borde en verkningsfull distinktion mellan traditionell och modern klassicism kunnat göras. Vidare borde de i en klassicerande lyrisk tradition immanenta attityderna och formsträvandena mer beaktas. Nu uppmärksammas Tegnér och Horatius kraftigt i bakgrundsteckningen, medan de för den enckellska lyrikens utformning i stort mer centrala traditionen från grekisk central- och körlrik över nyklassicismen, i synnerhet Hölderlin, till Vilhelm Ekelund i många avseenden förbises när det gäller de poetiska kvalitéer som kan ha haft en bestämmande inverkan på den klassicerande estetiken som helhet, även om naturligtvis Ekelunds allmänna betydelse betonas, liksom Zilliacus' antiköversättningar.

Louise Ekelund accentuerar Paul Valéry's betydelse för Enckells utveckling mot en klassisk hållning. Det är en stor förtjänst att så görs, men dessvärre blir också denna komparation oklart och ofullständigt genomförd. Enckells tidiga kontakter med Valéry's arbeten är förvisso svåra att kartlägga; som visas i avhandlingen, kan de dateras till åtminstone 1927. Författarinnan menar att *essä-rubriken* Om den rena poesin från 1928 röjer kännedom om Valéry (s. 159). Så behöver ju i och för sig inte alla vara faller, så vanligt som begreppet »ren poesi» är. Den centrala frågan om *innehållet* i denna uppsats står i beroende av Valéry förbigås emellertid. Det är annars lätt att konstatera att Enckells uppsats här kommer nära Valéry till och med i enskilda formuleringar och att den kan ses som ett signifikativt inlägg i den mer internationella debatt om den rena poesin som initierats av Henri Bremond. Överhuvudtaget framträder här oklart den distinktion mellan Enckells »rena poesi» och termen i mer litteraturvetenskaplig bemärkelse som författarinnan inledningsvis säger sig vilja göra (s. 17) – vad nu det senare kan

innebära, så varierande som begreppet uppfattats. Av större komparativt intresse tycks hon anse frågan om huruvida ett par rader ur den tidiga och i övrigt något heterogent uttolkade dikten »Jag är näcken grön och luden»: »Jag tar mig fram / här på mina blanka hällar» har samband med Valéry; hällarna sägs vara »också bilden för konstnärens vilja till outtröttligt slipande, något av det som Valéry betecknar med den torrt sakliga termen 'förfäringemetod'» (s. 168). Tolkningen är väl mindre övertygande, och de inre kriterierna för ett samband ytterst vaga. Författarinnan stannar i texten också för att överensstämmelsen måste »skrivas på själsförvantskapets konto», men i den not som hör till detta stycke går hon efter en annan argumentationslinje och talar om »Valéry-intryck» (s. 358). Denna dubbelhet speglar en genomgående vacklan i den komparativa undersökningen mellan att söka svaret i »valfrändskap» eller i »inflytande», vilket på många håll lett till onödigt konturlösa resultat.

Avhandlingens tre avslutande kapitel behandlar i tur och ordning spänningen mellan känslointensitet och svalkande distans hos Enckell, hans anti-ideologiska hållning och hans förhållande till naturen. Det är här sålunda mer fråga om psykologiskt-fenomenologiska undersökningar än i egentlig mening historiska sådana, och de är också avsevärt bättre och jämnare i kvalitén. Det är i sådana här avseenden som Louise Ekelunds styrka framträder klarare. För de mest sublima nyanser inom Enckells jämviktspositioner har hon en väl utvecklad känsla. Motsättningen mellan hetta och distans hos Enckell, som i synnerhet under den klassicerande perioden leder till en objektiviseringssträvan, ett tvång »att väl dölja sitt hjärta», behandlas mycket nyanserat och diskret i det fjärde kapitlet. Också det femte, som har rubriken »Känslan att bli styrd är obehaglig», är innehållsrikt i sin behandling av Enckells aversion mot politiska och religiösa ställningstaganden. Framställningen är här centrerad kring den tidiga dikten »Demoner», dvs. den välkända dikten om gräshoppan, som försvarar diktarens rätt att dikta oberoende av politiska målsättningar, att leva mer i enlighet med naturen än med samhället. Louise Ekelund gör en ganska vidlyftig uttolkning av denna dikt, som säkerligen hade vunnit på att kanalerna mellan text och tolkning redovisats bättre. Relationen mellan dikten och Hagar Olssons program i *essäsamlingen* Ny generation från 1925, som författarinnan med fog drar in i sammanhanget, hade också lätt kunnat knytas fastare samman. Som helhet har emellertid tolkningen fog för sig. Möjligen kan man beklaga en något förströdd formulering som exempelvis den att dikten äger »snärt och sting i sin attack på plåderingen för den sociala morgonrodnaden» (s. 232). Något sådant

har knappast stöd i texten; och det är att göra Rabbe Enckell onödigtvis reaktionär i socialt och politiskt avseende att påstå det.

Slutkapitlet om Enckells centrala förhållande till naturen behandlar en mängd olika aspekter: förhållandet till naturen i barndomens Savolax, den verklighetsnära naturlyriken under 20-talet, de ciselerade fågeldikterna i samlingen *Tonbrädet* från 1935 samt inte minst en genomgång av Enckells förhållande till Freud och psykoanalysen. Det är också i huvudsak i detta kapitel som Louise Ekelund presenterar ett intressant och synnerligen betydelsefullt opublicerat manuskript från 1925–26, Ett samtal om naturen. Det är fråga om en filosofisk dialog med Lao-Tse i den ena »so-kratiska» rollen, som senare övergår i en mer sagogspelsartad framställning med interfolierade episka partier. Manusets betydande litterärt värde trots sin fragmentariska karaktär och säger oss en hel del om Enckells positioner tiden före Quosego-perioden. En riktigt god helhetsbild av detta manus ger knappast framställningen utrymme åt – en sådan presentation bör nog göras i en separat uppsats. Det är också synd att den kinesiska jämviktstanke som Enckell här låter Lao-Tse uttrycka och som i naturen ser en möjlighet till balans mellan det etiska och det estetiska, inte närmare förknippas med Enckells klassicerande inriktning. Ett senare, otryckt manuskript från perioden 1928–30, som författarinnan inte använder, sammanställer uttryckligen en personligt fattad klassicism med Lao-Tses bekanta tankar om vattnet. Ett ännu något senare manus från början av 30-talet tar däremot bestämt avstånd från samma rader; den tidigare positivt fattade kinesiska jämviktstanken har undanträngts av klassisk västerländsk humanism. Här löper en intressant utveckling i de otryckta manuskriptens dolda ström, som hade kunnat vara värd att observeras.

Avhandlingens uppläggning inriktas som synes på centrala drag i Rabbe Enckells utveckling och diktarkonstitution, men den har i realiteten skymt många viktiga problemställningar. Man kan exempelvis beklaga att Enckells bägge tidiga diktsamlingar behandlas så kortfattat och dessutom så fragmentariserat att framställningen knappast ger någon god bild av hans tidiga positioner. Man kan också sakna en mer sammanhållen framställning av relationen mellan Enckell och hans förebilder. Det gäller kanske i synnerhet förhållandet till Kierkegaard, som nu uppspaltats på en lång rad ställen i avhandlingen utan någon sammanbindande text och utan nödvändiga korshänvisningar. Varken kronologiskt eller till själva karaktären blir bilden nu särskilt klart. Författarinnan tenderar kanske att se Kierkegaard varhelst det är tal om etik och likaså att förbise att det snarast är jämvikten mellan det etiska och det estetiska i

Kierkegaards Enten-Eller som attraherat Enckell, inte det etiska stadiet i sig. Att Kierkegaard inspirerat Enckells mångtydighetsideal, förefaller kanske inte heller så troligt som författarinnan vill göra gällande på s. 225. Kierkegaard synes ha betytt mycket för den estetiska revision Enckell genomför på 30-talet, men avståndet mellan Kierkegaards subtila resonemang och lek med masker och identiteter och Enckells associativitet synes vara för stort för att i detta avseende tala om samband.

Louise Ekelund introducerar Kierkegaard i sin framställning om Enckell med en jämförelse av yta-djup-metaforen i landskapet med den dubbla skuggan (1933) och Enten-Eller (s. 125 f.). Det är kanske något ovisst om det verkligen finns skäl att tala om samband mellan texterna – så lösligt som komparationen här är utförd. Eftersom författarinnan också tar fram ett Winckelmann-citat ur Lessings Laokoon som jämförelseexempel till Enckell-texten, frågar man sig varför just indikationerna beträffande Kierkegaard här är så starka att det finns anledning att sammanfattningsvis beteckna Enckell-texten som »författarens variationer på Kierkegaards etiska tema». Att Kierkegaards Enten-Eller spelar en stor roll för Landskapet med den dubbla skuggan, bl. a. som motto-givare, får läsaren veta först senare i avhandlingen. Allvarligare är att Louise Ekelund här inte använt en anspråkslös men kunnig uppsats av Lisbet Olesen i *Nya Argus* 1970, som förtjänsfullt utreder på vilket sätt Kierkegaard spelat en roll för Landskapet med den dubbla skuggan och som bl. a. övertygande sammanställer textpartier som ligger i närheten av de partier som Louise Ekelund diskuterar. Lisbet Olesens uppsats omnämns endast i en not i ett annat mindre relevant sammanhang. Om Louise Ekelund byggt på hennes resultat, hade hon utan tvekan fått ett avsevärt mycket bättre grepp om relationen Enckell–Kierkegaard, särskilt beträffande betydelsen av jämvikten mellan det etiska och det estetiska.

Louise Ekelunds förhållande till annan forskning kan ibland kännas lite tunt. Man noterar att hon för studierna över Vilhelm Ekelund som förebild för Enckell inte använt Werins eller Sven Lindqvists eller några annans böcker om Ekelund. Säkerligen hade Valéry-avsnitten vunnit i skärpa och djup om den senare Valéry-forskningen anlåtats. Någon gång kan annan forskning missuppfattas på ett allvarligare sätt. Det har drabbat Kjell Espmark, vars avsnitt om mötet med Rabbe Enckell i Harry Martinson erövrar sitt språk (1970), den hittills säkraste analysen av Enckells lyriska metod, på ett ställe blir föremål för en felläsning. På s. 296 i Louise Ekelunds avhandling heter det: »Kjell Espmark framhäver i sitt arbete *Harry Martinson erövrar sitt språk* speciellt det

jaginriktade hos den finlandssvenske diktaren. Hans fauna sägs i påfallande grad bestå av 'symboldjur' (116).» Vad står det nu på s. 116 i Espmarks arbete? Vi läser där: »I ett par fall där jaget viker undan och naturen ensam träder i focus rör det sig i själva verket om programdikt med symboldjur.» Precisionen i referatet är knappast den önskvärda. Och den lätt polemiska kommentar som följer och som vill påpeka att »Enckells inriktning på själsupplevelsen [...] uppvägs av hans tålmodiga och klarsynta observation av djurbeteendet i sig» blir skäligen meningslös och tyder på att författarinnan inte tillräckligt satt sig in i Espmarks resonemang. Espmark skiljer ju på rent naturimpressionistiska dikter, på expressionistiska dikter som transformerar naturintryck till själsuttryck och slutligen ett par programdikter med symboldjur, däribland dikten om gräshoppan, som författarinnan flitigt använder och som ju knappast kan sägas bygga på observationer av djurbeteendet i sig.

Tyvärr förekommer det flera andra missuppfattningar och förströddheter av liknande slag i denna avhandling. I stort kännetecknas den av en mycket god akribi när det gäller citatens och sidhänvisningarnas korrekthet, vilket är en beundransvärd arbetsprestation med tanke på den stora materialapparaten. I andra fall, på en mer funktionell nivå, kan noggrannheten brista. När det gäller ett av de otryckta manuskripten, föreligger ett förbiseende i manuskriptgranskningen, som tyvärr sätter sina spår i avhandlingen. Det gäller en uppenbarligen ofullbordad uppsats Om en ny exakthet, som är av betydande intresse. På s. 277 citeras ett stycke ur uppsatsen:

»Paul Valery säger att vi måste akta oss för ord som förlorat sitt innehåll, utan tvärtom innebär ett hävdande av dem. En så grov misstolkning kan endast födas i en hjärna ängsligt mån om sin patient-Jesus lösning av frågor som ingenting har därmed att göra.»

Det är något dunkelt över dessa rader, som ytterligare förstärks om man ser på den mening som närmast föregår citatet i manuset: »Vi måste i konsten hålla på en viss känslans exakthet eller rättare uttryckets exakthet» osv. Brottet i syntaktisk och logisk mening kommer efter »förlorat sitt innehåll». Där börjar också i de tre sidor långa, handskrivna manuset ett nytt blad. Och det visar sig att detta blad, det sista, inte alls hör ihop med det föregående. Det tredje och sista bladet hör till en annan uppsats, eller möjligen saknas det ett eller flera blad mellan det andra och det tredje. Indicierna på det brutna sammanhanget är i själva verket många: syntaktiska, logiska, den fortsatta framställningen på det tredje bladet, som tyder på att det är frågan om en helt annan text eller helt omlagda dispositioner. Förutom dessa

inre kriterier finns också yttre kriterier: blad 2 är skrivet med kraftigare, mörkare skrift, blad 3 med något svagare, mer jämnt flytande skrift. Det märks tydligt att bladen inte skrivits i löpande följd. Exemplet är lärorikt och belyser drastiskt vikten av att handskas med otryckt material på ett försiktigt, kritiskt avvägande sätt. En given konsekvens av förbiseendet är att felet rättas till i den gjorda manuskriptkategoriseringen.

Också beträffande användningen av brevmaterialet måste ett par förströddheter påpekas. Louise Ekelund använder i huvudsak dels ett ganska rikligt brevmaterial från Quosego-perioden, som ger goda och roande inblickar i kontakten mellan modernisterna, dels en hel del brev av senare datum från Enckells hand. Dessa spelar en ganska stor roll i framställningen, men risken att efterhandskonstruktioner från diktarens sida får bilda byggstenar för ett resonemang är endast undantagsvis överhängande. Ett fullt exempel finns emellertid på s. 295 f., där en formulering i ett brev från 1961 får »verifiera» en av författarinnan gjord tolkning av en tidig dikt. Självfallet är det här närmast fråga om ett helt kvasivetenskapligt bruk av ordet »verifiera».

Missvisande är också det sammanhang där författarinnan kommer med den i sig uppseendeväckande uppgiften att Erik Lindegren redan sommaren 1939 skickat de första dikterna ur mannen utan väg till Rabbe Enckell (s. 188). Den gängse bilden är ju att Lindegren först på hösten 1939, efter krigsutbrottet och efter sammanflyttandet med Artur Lundkvist i en villa på Dalarö, började skriva de sönderbrutna sonetterna som skulle komma att utgöra en av 1900-talets märkligaste diktsamlingar. Det brev från Enckell av den 11.9.1939, som författarinnan åberopar och som skulle belägga att Lindegren skickat 18 nyskrivna dikter under titeln *Spiegel/Blues*, den första serien dikter ur mannen utan väg, och fem andra dikter i två sändningar den 15.7 och 12.8 1939, innehåller i själva verket inte alls dessa uppgifter. Ett långt senare brev från Enckell innehåller emellertid uppgiften att Lindegren sänt de fem separata dikterna på ovan angivna datum, medan det är ovisst när de 18 sonetterna skickades över, uppenbarligen beroende på att inget följbrev föreligger bevarat. Tills vidare är det alltså oklart exakt när de första mannen utan väg-dikterna sändes till Enckell. En del indikationer talar för att de verkligen förelåg skrivna på sommaren 1939, men det är av vikt för Lindegren-forskningen att veta att uppgifterna i Louise Ekelunds avhandling är något missvisande och att hela saken bör undersökas på nytt från början. Sådana här missvisningar gör att man blir benägen – utan att därmed vilja skapa någon generell misstro mot avhandlingen – att råda efterföljande forskning att noggrant kontrol-

lera uppgifterna mot materialet och behandla dem med en viss kritisk distans.

Det kan tyckas vara hårt att leverera en så sträng kritik mot en avhandling som har så obestridliga förtjänster i sensibel analys och nyanserad porträtteringskonst som Louise Ekelunds. Det är emellertid av vikt att hålla fast vid kravet att inte försumma det vetenskapliga hantverket också när det gäller en avhandlingstyp som lägger tonvikten vid det inre författarporträttet. Annars kan argumentationen och metodiken lätt få karaktären av skenvetenskapliga manövrer, och inför ett sådant perspektiv ter sig en mer renodlat essäistisk framställning med belysande dokumentation som ett mer tilltalande alternativ. Från en modern metodmedveten humanvetenskaplig ståndpunkt kan man stå lite frågande inför arbets sättet i denna avhandling; också den psykologiskt intuitiva metoden kräver numera en mycket högt uppdriven medvetenhet. Men den stränga kritiken får inte dölja att det i många avseenden är en mycket fin och sympatisk bok om Rabbe Enckell som Louise Ekelund skrivit. Den är djupt engagerad i sitt ämne och ett vackert prov på en levande humanism.

Ingemar Algulin

Gunnar Eidevall: *Vilhelm Mobergs emigrantepos. Studier i verkets tillkomstshistoria, dokumentära bakgrund och konstnärliga gestaltning*. P. A. Norstedt & Söners Förlag. Sthlm 1974.

Gunnar Eidevall är med sin avhandling *Vilhelm Mobergs emigrantepos* den förste, som för ett större vetenskapligt arbete utnyttjat den s. k. Mobergsamlingen i Växjö (MSV), vilken skänktes av Moberg till Emigrantinstitutet i två etapper, 1966 resp. 1968. Samlingen består – förutom av Mobergs egna romaner – av ett 100-tal böcker (de flesta med tydliga markeringar av Moberg själv) samt excerpter, utkast, brev, etc., omfattande 37 pappboxar. Materialet har genom Emigrantinstitutets försorg blivit systematiskt och översiktligt ordnat, men är – frånsett brevsamlingen – odateerat.

Gunnar Eidevall (GE) har disponerat sin bok på följande sätt: 1) Emigranteposets tillkomstshistoria (47 sid.) 2) Författaren och källorna (72 sid.) 3) Omarbetningar och manuskriptversioner (48 sid.) 4) Författaren och språket (34 sid.) samt 5) Romangestalterna och deras utveckling (55 sid.) Med den starka avgränsning, som utmärker avhandlingen, hade det varit i hög grad befogat att ta upp en metoddiskussion. GE har avstått från såväl genetiska som komparativa synpunkter; han arbetar sålunda varken i djupled eller sidled. Han gör inga jämförelser med andra litterära verk, han tar inte upp frågor om ev. litterära inflytel-

ser eller emigrantmotivets förhistoria. Inte heller berör GE de förutsättningar för emigranteposet, som finns i Mobergs tidigare verk. Han nöjer sig på sin höjd med en nothänvisning av exempelvis följande lydelse: »En jämförande undersökning av framförallt Rölvaags och Mobergs emigrantromaner torde vara av speciellt intresse att utföra, men ligger helt utanför ramen för denna bok.» (S. 331, not 52.) Dessa frågeställningar borde lyfts fram och penetrerats i den löpande texten, i stället för att, som nu sker, meddelas läsaren i förbigående i en not.

Det är en starkt beskuren bild av Moberg, som framträder i GE:s avhandling: Moberg framstår som en i litterärt och samhällligt avseende isoleerad företeelse.

I Utvandrarromanen finns en rad motiv och problem, som endast är förstäligen utifrån Mobergs tidigare författarskap. Jag skall här nämna några: den viktiga problemställningen frihet-uppbrott, som spelar så stor roll i Knut Toring-serien, motivet avsked-uppbrott, vilket möter såväl *Romanen om Knut Torng* som i *Soldat med brutet gevär*, vattenmotivet – representerat bl. a. i barnombäckens roll i tidigare verk – som får avgörande betydelse för teckningen av Robert och som senare återvänder i *Din stund på jorden*, vidare motiv sådana som träskorna, likkistan och Karl Oskars näsa, en ständigt återkommande karakterisering av Karl Oskar, föregripen redan i *Soldat med brutet gevär*.

I kapitlet om »Emigranteposets tillkomstshistoria» har GE använt en rad olika källor: Mobergs egna uttalanden i skilda arbeten, främst då uppsatsen »Romanen om utvandrarromanen», tidsningsartiklar och intervjuer, utdrag ur brevväxlingen mellan Moberg och Bonniers förlag, författarens samtal och egen brevväxling med Moberg samt naturligtvis Mobergsamlingen. Här ligger en av avhandlingens tyngdpunkter: på ett förtjänstfullt sätt har GE utnyttjat dessa källor för att ge en övertygande bild av romaneposets yttre tillkomstshistoria.

I avsnittet »Tidiga utkast till en roman från 1860-talet» behandlar GE några utkast, som handlar om prosten Brusanders nyårspredikan. Vad GE uppger som ett äldsta uppslag (s. 25), visar sig ej vara korrekt: det finns ett ännu äldre utkast, som GE inte observerat, även det med rubriken »Prostens nyårspredikan» (MSV 5: 10: 1: 9) Detta utkast ingår i excerptserien »Emigrationens orsaker», alltså en annan serie än den, vilken GE arbetar med i detta sammanhang, nämligen »Religionen». Kronologin mellan de olika utkasten kan med säkerhet fastställas på följande sätt: 1) »Kyrkoherden sår sorgset . . .» (MSV 5: 10: 1-7) 2) »Prostens nyårspredikan» (MSV 5: 10: 1: 9) 3) »Prostens nyårspredikan» (MSV 1: 5: 2: 37)